

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Тимур та Олена
Литовченки

Орлі, син Орлика
•
Фатальна помилка

Харків
«ФОЛІО»
2024

Тимур
Литовченко

ОРЛІ,
СИН ОРЛИКА

---

*Рідній Україні,
її синам і пасинкам
ПРИСВЯЧУЮ*

ПЕРЕДМОВА

8 березня 2007 р. від Р. Х., Україна, Київ

Перипетії останнього часу переконливо довели, що як Радянський Союз був державою з непередбачуваним минулим, так і сучасна Україна досі, після п'ятнадцяти років Незалежності, не визначилася із своєю минувшиною. Шкільні й університетські підручники історії переписані — але тільки-но це відбулося, як почали лунати голоси невдоволення.

Одні невдоволені зануренням учорашніх кумирів у багнюку та надто швидким зведенням на їхнє місце колишніх «ворогів нації», здавалось би, давно вже підданих анафемі.

Інші невдоволені тим, що історична правда відновлена лише частково (добре, якщо наполовину, а не менше!).

Третіх відлякує радикалізм новітньої історичної школи і надмірна ідеологізація науки.

Четвертих не влаштовує «прилизування» й «підфарбовування», перетворення реальних історичних персонажів на подобу освячених ікон — бо закони «іконотворчості» надто швидко розповсюджуються на сучасність.

П'ятих...

Шостих...

Сьомих...

Найгірше, що в результаті подібних баталій пересічні українці не сприймають власну історію як живу й повчальну для себе. А що ж то за народ, який не вважає безцінним скарбом багатющу славетну спадщину, залишену пращурами?! Саме тоді й починаються пошуки власних коренів... десь по сусідству.

Так, можливо, за кордоном воно-то й краще — але ж чуже! Я далекий від думки, що один-єдиний письменник щось там змінить одним-єдиним романом. Тим паче, у нетрадиційній для себе царині. Але якщо не зроблю цього, потім усе життя собі не пробачу, що впустив такий чудовий шанс — кинути власні п'ять копійок у скарбничку, що її наповнювали до мене, наповнюватимуть і надалі.

Тим паче, давно вже збираю «досьє» на надто цікаву історичну персону: французького польного маршала і генерал-поручника Григора Орлі. Адже він не хто інший, як «амбасадор козацької нації» Григорій Орлик (1702—1759), син автора першої української конституції, гетьмана у вигнанні Пилипа Орлика (1672—1742).

Глава 1

ОДИН — ТЕЖ ВОЇН!

*Початок січня 1759 р. від Р. Х.,
Франкфурт-на-Майні, вул. Оленячий брід, ставка військово-
го губернатора французів графа Теа де Тораса де Прованса*

Війна — то є війна, а обід — то є обід. Мудро сказано, чесне слово! Адже якщо солдат добре нагодований, йому й воювати легше...

Тим паче, має бути ситим армійське командування. Швидше навіть навпаки: хай краще солдати будуть голодними (бо чим солдат голодніший, тим він зліший), а от якщо генеральські шлунки позсихалися від голоду, тоді війну можна вважати цілком і абсолютно програною. Бо як же планувати геніальні військові кампанії на голодний шлунок?!

Приблизно таку теорію розвивав в очікуванні десерту принц Субіз, інші присутні поблажливо всміхалися й кивали головами. А головнокомандувач маршал де Брольї час від часу переривав промову принца різними дотепами. Коротше, у їдальні панував святковий настрій. Воно й не дивно: Різдво та Новий рік французи зустріли переможцями, особливих турбот пруські вояки їм поки що не підкидали... Загалом усе добре!

Як раптом обідню ідилію порушив шум із-за зачинених дверей.
— Що сталося, графе?..

Як і досі, на вустах де Брольї сяяла задоволена усмішка, проте у голосі маршала бриніли нотки занепокоєння: адже вони все-таки перебувають на чужій — окупованій землі...

Отже, все можливе.

— Не знаю, але... — тільки й мовив де Прованс. Треба зазначити чесно, відповідь була трохи невдалою, як для військового губернатора: адже як господар не тільки цього будинку, але й усього Франкфурта, він просто мусив би знати!..

Ліва брова де Брольї невдоволено вигнулася, та в цю мить двері ідальні прочинилися, і на порозі виріс ад'ютант принца Камілла Лотаринзького — вусатий здоровань, який тримав за комір пристойно вдягнутого худорлявого десятилітнього хлопчину. Позаду в коридорі перелякано кричали німецькою жінки, огризалися французькою чоловіки, та зрозуміти щось у тому лементі було геть неможливо.

— Філіппе! Що це в біса... — забелькотав здивований принц Лотаринзький, та ад'ютант штовхнув хлопчину так, що неборака кулею пролетів від дверей до столу, і хвацько ревував:

— Ось, ваша милосте, у кухні спіймали вшивотника!!!

— У кухні?.. Спіймали?.. Ну то й що?.. — в один голос вигукнули обидва принци і маршал. Лемент у коридорі лише посилювався; перекикуючи його, ад'ютант рикнув:

— Так точно, у кухні! До каструль зазирає, мерзотник! Кухар вирішив: а раптом отруту хоче підсипати?! Здійняв тривогу і...

— Отруту?! Та ти, либонь, з глузду з'їхав, бовдуре!!! — звівся на прями де Брольї. Проте тут подав голос ще один присутній:

— А чом би, власне, й ні?..

— Графе, і ви теж?! — здивувався маршал. — Адже перед нами лише дитина...

— А ви гадаєте, маршале, діти не можуть любити й ненавидіти? Або не вміють воювати?.. Хоча...

Він зробив крихітну паузу, а потім спокійно мовив:

— У коридорі, либонь, його матір разом зі служницею. А може, невдовзі пан радник також...

— При чім тут пан радник? — здивувався принц Субіз.

— Хіба ви не впізнали хлопця? Це ж старший син пана радника. Звуть його Вольфгангом, якщо не помиляюся.

— Що за натяки, де Лазіські?!

Примруживши очі, принц Субіз уважно придивився до співбесідника. Проте ні — здається, той абсолютно відвертий і цілком шанує особу королівської крові. А його слова — це така собі констатація факту: так, хлопець є сином пана радника...

Без жодних прихованих натяків на те, що шляхетний принц зовсім не зобов'язаний знати в обличчя всіх членів родини домогосподаря.

Що ж, припустимо...

— Дозвольте нарешті увійти також матері та служниці, бо інакше вони навряд чи заспокояться, — мовив між тим граф де Лазіскі.

Де Прованс делікатно кахикнув і наказав пропустити тих, кого стримували солдати. До ідальні миттю увірвалися дві жінки. Старша за віком (явно служниця) кинулася до похнюпленого хлопця, молодша ж благально склала на грудях руки й швидко-швидко залопотіла щось німецькою.

— Що вона там белькоче?.. — поморщився де Брольї, який погано розумів різку грубувату мову, незвичну для вуха витонченого француза.

— Так, я теж не надто второпав, — чесно зізнався Субіз.

Принц Лотаринзький збирався було відповісти, та де Лазіскі випередив його:

— Пані Катарина дуже схвильована за сина й усіляко вибачається перед нами за його поведінку, що б він там не утнув.

— То вона теж не знає?..

— І вона також. А втім, прошу довірити цю справу мені. Я її миттю заспокою і з'ясую все, що треба.

Французи одразу зрозуміли задум: німецька графа де Лазіскі була чистішою й вишуканішою, ніж навіть у самого принца Лотаринзького. Це завжди справляло враження...

Де Брольї кивнув. Граф звернувся до хлопця, говорив не надто суворо, проте твердо. Незважаючи на критичність хвилини, син і матір здивовано перезирнулися.

— Либонь, їх дивує, що чистокровний німець робить у компанії окупантів!.. — тихесенько прошепотів де Провансу задоволений ефектом принц Лотаринзький. Губернатор кивнув. Тим часом

де Лазіскі повторив запитання, при цьому поплескав хлопця долонею по плечу. Той недовіжливо зиркнув на графа і пробурмотів у відповідь щось невиразне.

— Й-йог-ган-н Вол-льф-ф-ган-нг-г?! — мати хлопця не втрималася від гнівно-переляканого скрикування, її обличчя й шия вкрилися червоними плямами.

Стара служниця відсахнулася настільки різко, що ледь не впала.

Принц Лотаринзький відверто розреготався.

А незворушний граф де Лазіскі переклав спеціально для тих, хто погано розумів грубу німецьку:

— Хлопець каже, що французів називають жабоїдами, тож він вирішив перевірити, що саме ми їмо на обід. Каже, дуже розчарований, що нам подавали не жаб, а рибу.

Тепер уже реготали майже всі французи: і маршал де Брольї, і принци Субіз та Камілл Лотаринзький, і граф Теа де Торас де Прованс, і ад'ютант Філіпп, і двоє солдатів на порозі. Серйозним лишався тільки граф де Лазіскі, який під переляканими поглядами матері юного бешкетника і старої служниці продовжив розмовляти з хлопцем:

— Наскільки я знаю, ти один з дітей пана радника юстиції Йоганна Каспара Гете, а звуть тебе Йоганном Вольфгангом?

— Так, гер генерал.

— Зараз іде війна, тож говоритиму з тобою, як із дорослим, бо у такий час скидку на юний вік не роблять. Розумієш мене?

— Так, гер генерал.

— Отже, Йоганне Вольфгангу Гете, ти хоч би розумієш, яку дурість утнув?

Мовчання.

— Йогане Вольфгангу, відповідай, коли тебе запитують. Тим паче, коли запитую я...

— Не розумію, гер генерал.

— Ти прокрався у кухню і почав нишпорити там — чи не так?

— Так, гер генерал.

— Тебе помітив наш кухар і здійняв гвалт — чи не так?

— Так.

— А чому саме, розумієш?

— Не розумію, гер генерал.

— Точно?

— Точно.

— Кухар подумав, що ти хочеш отруїти нашу їжу, аби таким чином знищити верхівку французького штабу.

— Гер генерал, я хотів лише дізнатися!..

— Чи не подають нам на обід жаб?

— Так, гер генерал!..

— Йоганне Вольфгангу, зараз іде війна, а це ніяк не гра.

— Але ж, гер генерал!..

— Йоганне Вольфгангу, ти хоч би розумієш, якій небезпеці піддав не тільки себе, але й свою родину?

— Він не хотів!.. — кинулася до графа де Лазіскі вкрай схвилювана молода жінка. Генерал (точніше, польний маршал) поглянув на неї доволі прохолодно і проскреготав:

— Фрау Катарина Елізабет, я попросив би вас не втручатися, якщо можливо. Ваш син достатньо дорослий, щоб самостійно відповідати за свої вчинки.

Коли ж наполохана матір відступила, повторив:

— Ти розумієш, що піддав небезпеці також свою родину? А можливо, і все місто?

— Ні, гер генерал.

— Замах на життя керівників французького штабу одного з синів радника юстиції Гете кидає тінь на всю родину Гете. Чи ти маєш щось заперечити?

Хлопець лише похнюпився і втупив погляд у підлогу. Де Лазіскі натиснув знизу кулаком на його підборіддя, примушуючи поглянути собі в очі, й додав:

— До того ж твоя мати Катарина Елізабет Гете, уроджена Текстор, є дочкою бургомистра Франкфурта — а це вже пляма на все ваше місто.

— Але ж я не робив замаху!.. — Хлопець дивився на графа тепер уже якось ображено.

— Він ще дитина, гер генерал, він не мислив нічого дурного!.. — підтвердила перелякана мати. Граф знов суворо подивився на неї, обвів прискіпливим поглядом інших, які вже наредготалися досхочу, а тепер уважно прислухалися до їхньої бесіди, не вбачаючи підстав для подібної підозрливості. Особливо виразними були очі де Брольї. «Нумо, графе, облиште цю комедію! Хіба ж не зрозуміло, що хлопець не бажав злого, а просто вдовольняв цікавість?» — здавалося, запитував маршал.

Нарешті де Лазіскі мовив:

— Я вірю, що юний Йоганн Вольфганг не мислив нічого дурного. Охоче вірю. Але врахуйте, що приблизно у його віці я спочатку став заручником-гарантом військового союзу мого батька з турками, а згодом із шаблею в руках обороняв матір, братів і сестер від солдатів ворога. Зрозумійте вірно: я був дитиною, тим не менш, війна мене не обійшла.

— У такому юному віці?! — здивувалася жінка.

— У такому юному віці, фрау Катарина Елізабет.

— Ви дуже відважні, гер генерал...

— Не про мене зараз мова, а про Йоганна Вольфганга.

— Але він...

— Сподіваюся, ви розумієте, що, маючи власний, аж ніяк не дитячий досвід, я все ж таки не можу відкидати версії про намір вашого сина отруїти французький штаб? І що мушу бодай якось переконатися у чистоті намірів Йоганна Вольфганга?

Молода жінка розгублено замовкла, тоді де Лазіскі мовив:

— Вбачаю один-єдиний вихід з цієї ситуації. — І звернувся до ад'ютанта принца Лотаринзького: — Філіппе, нумо перекажи кухареві, аби разом з нашим десертом він подав іще дві порції риби.

Французи так і не встигли нічого второпати, а граф уже коротко махнув рукою у бік столу та урочистим тоном проголосив:

— Гер Йоганн Вольфганг Гете, фрау Катарина Елізабет Гете! Дозвольте від імені головнокомандувача маршала де Брольї і військового губернатора графа де Тораса де Прованса запросити вас приєднатися до нашого скромного товариства й пообідати

з нами?.. Сподіваюся, вам сподобається сьогоднішнє частування, особливо страва моєї батьківщини — судак Орлі, як називають його у Франції.

Коли де Брольї зрозумів сенс німецької фрази графа де Лазіскі, то не зміг стримати легенької посмішки, по достоїнству оцінивши, наскільки вдалий дипломатичний хід: запрошуючи до столу дочку й онука франкфуртського бургомистра, французи з окупантів перетворювалися на гостинних господарів. Безперечно, де Лазіскі — великий дипломат!

Хоча де Брольї давно встиг переконатися у цьому, багато років знаючи графа по спільній роботі у таємному кабінеті «Секрет короля», настільки витончений вияв дипломатичності на побутовому рівні все ж таки став для нього несподіванкою. Навіть, можна сказати, своєрідним одкровенням.

— Що ж, я би із задоволенням з'їв ще одну порцію риби, — погодився він.

— О-о-о, так-так, судак Орлі — це справжнє диво! М-м-м!.. — підтвердив відомий гурман принц Субіз, причмокнувши і мрійливо замруживши ліве око.

— Тоді юний Йоганн Вольфганг переконається, що ніякі ми не жабоїди, — завершив його думку граф де Лазіскі, елегантно кланяючись фрау Катарині Елізабет. Водночас принц Лотаринзький жєстами наказав ад'ютанту, солдатам та старій служниці вийти геть і попросив:

— А заразом, шановний графе, повідайте нам, будь ласка, як ви у дитячому віці обороняли від ворогів власну родину.

— Ви гадаєте, це цікаво?.. — Де Лазіскі сів на місце і з сумнівом подивився на принца.

— Так-так, авжеж, — підхопив Субіз. — Не надто уявляю, як може дитина...

— Хоча, знаючи про вас усе те, що я знаю... Повірити у подібне не так уже й важко, — кивнув де Прованс.

Де Лазіскі на хвилинку заплющив очі й зітхнув:

— Відверто кажучи, принце, я би теж не уявляв, якби то сталося не зі мною, а з кимось іншим. Але так було, що поробиш...

— Ми анітрохи не сумніваємося у вашій правдивості, шановний графе, — завірив де Брольї, — і чекаємо на цікаву розповідь.

— До речі, я розповідатиму німецькою, ви не проти, маршале?

— Тільки повільно, будь ласка. Інакше я погано розумітиму.

— Звісно, що так, — кивнув де Лазіскі. — Отже, слухайте...

*12 лютого 1713 р. від Р. Х.,
володіння турецького султана Ахмеда III, молдавське
містечко Бендери, тимчасова оселя сім'ї гетьмана Пилипа
Орлика*

Ну от, нарешті синочок, здається, заснув!.. Про всяк випадок Ганна ще хвилин п'ять колихала прив'язану до стелі люльку, в якій сопів малесенький Яшунька, потім навшпиньках підійшла до вікна, зігрівши диханням замерзлу шибку, продихала невеличке коло. Але нічого цікавого на вулиці не помітила: низькі сірі хмари слоїлися майже по дахах вбогих халупок, неширокий провулок геть заліплений снігом. От і весь краєвид.

Жінка присіла на довгу голу лаву, що простягалася уздовж усієї стіни. Озирнулася на люльку: немовля спить... Так, звісно, можна було би передоручити малого піклуванням Килини, проте, відчуваючи небезпеку, якою було просякнуте крижане зимове повітря, жінці хотілося бути якнайближче до дітей. Особливо до найменшенького...

Рипнули двері: то увійшла Марта — їхня третя донечка.

— Ма-а-а!.. — почала з порога. Ганна миттю приклала пальця до вуст, стрільнула очима на люльку: мовляв, тихіше, братика не розбуди!..

Марта навшпиньках пробігла до неї, забралася матері на коліна, обвила малесенькими рученятками її шию та зашепотіла на вухо:

— Ма-а-а, а коли ми підемо читати?..

— Не зараз, Марточко.

— Ну ма-а-а!..

— Йди-но до інших.

— Не хочу.

— Чому?

— Там Грицько з Мишуньком про щось усе шепочуться, шепочуться... Нецікаво!

— А дівчатка?..

— Настя вишивати сіла, Варка їй допомагає.

— Ну то ти теж допомагай.

— А я не вмію.

— А ти вчися, донечко, вчися.

— Ой, та я не вмію...

— От і навчися.

— Ма-а-а-мо-о, та я боюся голкою пальця вколоти!..

Ганна лише зітхнула.

— Ну ма-а-а, давайте почитаємо!..

— Не до цього, доню, не до цього зараз. А що Марусенька?..

— Ой, та вона мала ще для мене і геть дурна!

Ганна мимоволі посміхнулася: сама Марта лише на рік старша, а вже себе великою вважає... Іч!

— Гарзд, то йди до Килини.

— Килина по господарству порається, а я ж не можу бути разом з нею!..

— Чому?

— Бо я — Марточка-паняночка красна! От...

Доньчині слова немовби ножем полоснули по серцю. Ганна мимоволі замружилася й прошепотіла:

— Ну от що, паняночко моя, йди-но до дівчат, будь ласка.

— Ма-а-а, а читати?..

— Я тут з Яшунькою сиджу і татонька нашого у віконечко виглядаю — то як же піду з тобою?!

— То скажіть Килині, нехай вона посидить...

— Невже ж першою до татонька має з дому служниця вийти, а не матусенька, кохана його дружина?

— А можна тут з вами разом посидіти?

— Навіщо?

— Бо я теж хочу татонька виглядати.

— Ні-ні, ти ще Яшуньку розбудиш.

— Я тихесенько-тихесенько сидітиму, немовби сіра мишка за припічком!..

— Сказано ж, ні! Йди до дівчаток.

Марта лише зітхнула.

— Йди, прошу...

Донечка мовчки злізла з материних колін і так само навшпиньках вийшла геть. Ганна лише сумовито зітхнула, спостерігаючи за дочкою.

«Марточка-паняночка красна», — це Пилип так її називає, а дівчинці то дуже подобається, отож і повторює при будь-якій нагоді.

Паняночка красна...

Ганна підібгала нижню губу.

Діти, діти! Що ж з вами буде?! Грицька давно вже треба було би до академії віддати, Мишуньці теж невдовзі час на навчання йти — та де ж вона, академія та?! По той бік Дикого поля, а вони — ось по сей. А тут університети-академії — втікацьке життя. Хіба що піввоза книг — рештки розкоші, яку вдалося врятувати з усієї бібліотеки. Але ж хіба того на все життя вистачить?! Онде Гришуня до філософії так і тягнеться...

Подейкують, шведські університети зовсім непогані — не гірші, ніж Віленська та Києво-Могилянська академії, де свого часу навчався Пилип. І до Стокгольма їм прямий проїзд через усю Європу гарантували... Так ні ж — відмовилися!!! Насамперед відмовився король Карл, а вже разом з ним Пилип сказав, немовби відрубав: «Хоч разом з королем головою накладу, але його величність нізащо не зраджу!»

Вірність, відданість...

Он дехто з козаків не витримав, поплазував на череві до клятого імператора Петра, готовий порох з його чобіт злизувати — й нічого, дістав-таки прощення усіх гріхів!

Але ж не її коханий Пилип!..

Хоча...

Так, можливо, саме за це вона й кохає чоловіка?! За впертість, за відданість ідеалам, проголошеним покійним гетьманом Мазепою, за відчайдушну хоробрість. Був би Пилип іншим...

Іншого Ганна просто не бажала. Зате в результаті сама обрала гірку долю — очікувати, сумирно очікувати, що ж станеться через місяць, через день... через годину або хвилину... Труситися з дітьми в обозах, жити не у палацах, а в жалюгідних халупах, як от нинішня домівка, за яку і то треба дякувати Богові. Обходиться лише однією пристаркуватою служницею Килиною — бо всі челядники пішли з чоловіком.

Пішли, можливо, на вірну загибель!..

Боже, врятуй і збережи!!!

Ганна щосили замружила очі й закусила губу, тільки б не закричати. Бо в усіх подробицях згадала сьогоднішнє прощання...

...Вони пішли вночі. Пилип виглядав похмурим, але рішучим. Не розмовляв майже зовсім, тільки поцілувавши дружину на прощання, мовив так: «Уранці поцілуєш за мене діточок. А сама... Молися, Ганнусенько, Господу Богу, бо Його підтримка нам сьогодні ой як знадобиться!»

Сказав так — і пішов.

І челядники з ним разом.

На перемогу — або на смерть.

Але тільки не на ганьбу, ні-ні!..

Вже вкотре за сьогоднішній день Ганна зітхнула.

Не щастить їм, ой як не щастить! По всьому виходило, що Карл давно вже мав би повернутися до свого Стокгольма, і козаки пішли би слідом. Та упертюх усе ніяк не бажав миритися з поразкою під Полтавою! Рвався очолити похід союзного війська турків, кримських татар, поляків і козаків... Можливо, було би краще, якби шведського короля таки запросили до коаліції, бо тоді царя Петра нізащо не випустили б із оточення. Ганна знала, що і Пилип, і всі козаки були проти цього, та візир Балтаджи слухати їх не став.

От і відпустив царя Петра на всі чотири боки...

Тепер почалося найприкріше: дійшло до виконання умов Прутського договору. Пилип обурюється: чом московити не заби-

раються геть з України, чом цар Петро не відбирає руку свою від козаків із прадавніми їхніми рубежами, як присягався на Святому Письмі?! Хитрі московити на те відповідь дають: нехай спочатку Карл повернеться до Стокгольма — тільки тоді полишимо Україну! Карл же сидить у Бендерах і далі сидіти збирається, доки не знайде приводу знов із Петром зчепитися. Ну тоді, кажуть московити, і ми з України не підемо — бо не хочемо, аби Карл заскочив сюди. Бо тоді він швиденько-швиденько приєднає благодатні українські землі до майбутньої своєї імперії...

А козакам куди діватися?!

Отакі-от, виявляється, вони горе-переможці — без результатів перемоги!

Біда, біда...

А все тому, що Балтаджи погодився Петра відпустити. Бо надто охочі турки до дзвінкої монети, тож візир і вважав за краще отримати військову касу московитів та прикраси всього жіноцтва, яке супроводжувало похід. Подейкують, нібито навіть сама цариця Катерина першою відіслала туркам усі коштовності, що мала сама та її фрейліни! Чим подала приклад іншим жінкам. Звісно, цар Петро — затятий ворог козаків та всієї України. Звісно, цариця Катерина — дружина ворога її чоловіка, а відтак її особиста ворогиня. Проте як же добре Ганна розуміла цю московитку!.. Бо й сама із задоволенням віддала би все, що мала, тільки б порятувати коханого свого Пилипа у скрутну хвилину.

Втім, вони і без того втратили практично все, що мали. Живуть ось милістю султана у жалюгідній цій халупі...

Біда.

І попри все, шкода їй Катерину, особисту її ворогиню! Чому сама Ганна з дітьми перебуває у Бендерах, чом тут отаборилися вигнанці-козаки разом зі своїми сім'ями, зрозуміло: навряд чи хтось із них хотів повторення батуринаської різанини.

А от навіщо Петро потягнув за собою у похід Катерину?! Навіщо його наслідували інші воєначальники?! Одне з двох: або московський цар бажав задовольняти свою чоловічу хіть тільки в обіймах цариці, або після перемоги під Полтавою вважав на-

ступний похід такою собі легковажною розвагою, прогулянкою з вітерцем. Мовляв, ми турків, кримців та козаків големи руками передушимо — вам на радість та забаву! Дивіться, які ми вправні вояки...

От і догрався.

Бідолашна цариця Катерина!..

Раптом Ганна стрепенулася, мимоволі схопилася за серце: звідкілясь долинули сухі поодинокі постріли. Почалося, не інакше... Пилип казав, що всіх вірних королю Карлу людей не набереться і трьох сотень. А турецького війська тут — двадцять тисяч! Літописи розповідають, нібито у давньогрецькій Спарті був цар Леонід, який з трьома сотнями гвардійців протистояв багатотисячному перському війську. Спартанці полягли на полі битви всі до останнього, проте ціною власного життя порятували весь союз грецьких полісів.

Триста спартанців...

Цікаво, що напишуть майбутні літописці про опір трьох сотень шведських драбантів, українських козаків і поляків багатотисячному мусульманському війську?! І чи напишуть бодай щось? Адже не батьківщину вони захищають, а упертюха-короля, який нізащо не бажає забиратися з Бендер додому. Який же в цьому сенс?!

Геройство? Безперечно!

Вірність слову? Авжеж!

Вдячність за участь в українській справі? Так!

А от сенс...

І головне, Пилип пішов на це без жодних вагань. Бо краще ризикувати власною головою, ніж зрадити справу всього свого життя. Так само не вагаючись, ризикнув життям старшого сина, свого часу залишивши Грицька у Бахчисараї. Кримський хан Девлет-Гірей вимагав гарантій непорушності козацького слова, підписавши з гетьманом Орликом угоду про спільні дії по звільненню від окупації московитів українських земель. І гетьман Орлик надав люб'язному хану живу гарантію власного слова...

Тільки сам Бог відає, які потоки сліз виплакала бідолашна Ганна! І все тишком-нишком, самотніми ночами у подушку, бо

вдень плакати не можна — діти побачать, за братика старшенького почнуть хвилюватися. Добре, що той жах минувся без трагічних наслідків: після підписання Прутського миру Грицько повернувся додому і ще цілий місяць захопленим соловейком розливав про бахчисарайські дива, про безмежну доброту пристаркуватого Девлет-Гірея та легку вдачу ханського сина Каплан-Гірея, з яким вони заприятелювали. Ще краще, що Грицько так і не зрозумів, у якій небезпеці насправді перебував протягом усього року. Адже якби (не дай Боже!) щось пішло не так, добрий пристаркуватий Девлет-Гірей миттю звелів би перерізати хлопцеві горлянку і виставити юну його голівоньку на загальний огляд на центральній площі казкового міста Бахчисарая.

На відміну від сина, Ганна все добре розуміла. І Пилип чудово розумів також, але майже виду не подавав, що розуміє. Тільки одного разу, рвучко поцілувавши дружину в губи, прошепотів: «І що, Ганнусенько моя люба, ото треба було плакати за живим сином, немовби за покійником? Ти ж знаєш, серденько моє, я би не допустив, аби з ним сталося щось зле». Немовби і справді знав, як гірко вона ридала жахливими самотніми ночами...

А мабуть, що знав!

Здогадувався.

І зараз теж, либонь, здогадується.

Та все одно пішов обороняти шведського короля!

Заради козацької честі...

Чи живий ти ще, Пилипе?! Хто там і в кого стріляє: ти — або у тебе?!

Тільки б він живий залишився, Боже, тільки б живим повернувся!..

За спиною знов рипнули двері. От горе, не сидиться з сестрами нашій маленькій Марточці-паняночці...

— Мамо, вам краще піти звідси.

Ганна здивовано озирнулася.

І зовсім не Марта стояла на порозі, а їхній старшенький син Грицько. Стояв і спідлоба дивився на матір якось дуже не подиячому серйозно, навіть суворо.

ЗМІСТ

ОРЛІ, СИН ОРЛИКА	3
Передмова	5
Глава 1. Один — теж воїн!	7
Глава 2. Борги і кохання	31
Глава 3. Троянда від Жанни	66
Глава 4. Зрада капітана Хаґа	95
Глава 5. Перипетії купецького життя	134
Глава 6. Від Парижа до Варшави	173
Глава 7. Гендляр, прочанин, масон	198
Глава 8. Доленосні дарунки	230
Післямова	255
Хронологічна таблиця до роману «Орлі, син Орлика»	264
ФАТАЛЬНА ПОМИЛКА	285
Від авторів	288
Частина I. Княжич і царевич	291
Глава 1. Немиричі	291
Глава 2. Не бажай чужого!	304
Глава 3. Юрій	317
Глава 4. Відьмин син	331

Глава 5. Студентська юність	349
Глава 6. Засланий козачок	367
Глава 7. Щасливий час	397
Частина II. Блукання між трьома державами.	409
Глава 8. Зборівська катастрофа	409
Глава 9. Томас	432
Глава 10. На хвилях Потопу.	448
Глава 11. Останні дні проводиря	466
Частина III. Заповіт засновника	481
Глава 12. Богданові дідохи	481
Глава 13. Кінець Переяславських статей	501
Глава 14. 70 кривавих днів.	518
Глава 15. Куш сріблом, куш міддю.	535
Глава 16. Смерть мрійника	558
Післямова. Сибірський засланець.	571
Хронологічна таблиця до роману «Фатальна помилка»	574